

Силата на съответствията

В духа на средновековната философия и естетика, азът е впримчен в системата от съответствия. Видимият и невидимият свят, обектът и субектът, човекът и природата са изграждали мрежа от фини нишки, свързани помежду си, които в своето единство образували тъканта на човешкия универсум.

С възшествието на науките обаче, тази единна тъкан била разкъсана. След рационализма на Декарт и позитивизма на Огюст Конт в името на „обективното“ знание и на „чистата“ наука, обектът се оказал категорично противопоставен на субекта. Човекът утопично повярвал, че може да се самоизключи от картината на света. Той загърбил сетивния си опит, за да постигне обективност по пътя на абстракциите. След една епоха на главозамайване от успеха на начинанието, днес именно точните науки ни отварят очите за допуснатата грешка: теорията на относителността и квантовата физика върнаха субективната гледна точка в уравнението на света¹.

Може би силата на изкуството и на литературата е и в това, че не разделят, а събират в едно елементите, които изграждат живота. Това, което учените сега откриват, писателите винаги са го знаели. „Не мога да мисля, ако не вървя и моята глава не следва краката ми“, пише Русо². Няма антагонизъм между сетивността и менталността, обратно, „чрез сетивната достигаем до смисъла, пише Огюстен Берк и напомня, че понятието „естетика“ идва от гръцкото *αἴσθησις*, което означава усещане, сетивност. Опирайки се на тезите на Мерло-Понти и на Лейкф и Джонсън, Берк твърди, че „ние мислим с тялото си“, а съзнанието ни е само „върхът на айсберга“³.

Днес този порив към синтез и синкретизъм, който се изразява например в граничните науки, мултидисциплинарните практики или холистичните подходи към човека – след една епоха на разделяне, спецификация и анализ, – изразява именно стремежа към събиране на парчетата на света и търсене на неговото изгубено единство. Съзнаваме, че докато вписваме себе си в околния свят, самият той слага своя отпечатък върху нас, така че еволюираме заедно. Получава се динамично сдвояване на субекта с неговата среда, което не само показва взаимната им зависимост, но и позволява субектът да открие себе си в своята среда. Половината от нашето вътре, казва О. Берк, е задължено на условията, които ни обграждат⁴.

¹ Cf. A. Berque, *Poétique de la Terre. Histoire naturelle et histoire humaine, essai de mésologie*. Paris, Belin, 2014.

² Ж.-Ж. Русо, *Изповеди*. София, Народна култура, 1982, IX, с. 343.

³ A. Berque, *Ecumène : introduction à l'étude des milieux humains*. Paris, Belin, 2000, p. 27.

⁴ *Ibid.*

Когато Хайдегер казва, че камъкът е „лишен от свят” (*weltlos*), животното – „бедно на свят” (*weltarm*), а човекът единствен е „сътзател на свят” (*weltbildend*)⁵, той подчертава как изграждането на света е функция от изграждането на субективността. Ето защо човекът като завършен субект притежава най-богатия свят. Измежду всички живи същества, той е най-субективното и едновременно с това, най-пълноценно изживяващото своята собствена среда. Човешкият свят е най-добре маркиран от своя субект; той е най-пригоден (благодарение на техниката), най-хуманизиран (благодарение на символиката). Човекът не спира да облагородява своята среда: той е архитект, инженер, градинар, пейзажист, урбанист...

Науките, които в даден исторически момент, превръщат света в обект, разполовяват човека. Човекът беше сведен до очертанията на неговото индивидуално тяло, забравяйки другата половина, на „бъдене-в-света”. Мислители като Якоб фон Искюл, М. Хайдегер, Тецуру Уацуджи, пише Берк, ни карат да преосмислим нашата осакатеност от дуализма. Трябваше откритията на самата наука да ни накарат да приемем, че нещата от нашето обкръжение са не само обекти, но и са част от нашето съществуване, и че ние сме потопени в нашата среда, а не само затворени в тялото си. *Ex-istere* в смисъла на Хайдегер означава излизане навън, извън себе си, живеене в своята среда и то в корелация, т.е. ако човек я променя, то и тя променя него.

На основата на въведеното от японския филозоф Уацуджи понятие *fudosei*, Берк изработва своето схващане за връзката на обществото с неговата среда и я назовава *médiance*. Тя изразява дихотомията на човешкото същество, едната половина от което е свързана със средата, а другата – с биологията на тялото: динамична структура, вътрешна и външна, *топос* (тялото) и *хора* (средата), животинско и медиално тяло⁶. Ето как съвременната философия упорито търси единството на културите с географската среда, която ги поражда и подхранва, и изобщо връзката между природата и културата. Тук не става дума за връщане към предмодерното смесване, а само търсене на чувство за космичност.

Дълго време европейската култура е разделяла субективното вътре от обективното вън, приемайки, че умът и светът са несъизмерими. „Нищо не заслужава възхищение извън ума”, пише Сенека. В своите *Изповеди* Св. Августин обявява, че трябва да се избира между спектакъла на света и спектакъла на нашето съзнание, че абсолютното лежи в нас и ние имаме достъп до него само ако не сме в света: „Хората се възхищават от върховете на планините, от огромните вълни на морето, от широкото течение на реките, от лъкатушните извивки на морския бряг, от движението на звездите, и се отвръщат от самите себе си”⁷. Християнството омаловажава феноменалния свят и така поставя началото на неговото определяне. Ето защо, казва Берк, Европа открива пейзажа хиляда години след Китай. Събуждането на сетивността става едва през XVII век, а още два века ще са нужни на художника преди да постави статива си на открито. Днес си даваме сметка до каква степен и за колко дълъг период човекът е бил отчужден от своята среда. Описанията на пейзажи в

⁵ M. Heidegger: *Grundbegriffe der Metaphysik. Welt – Endlichkeit – Einsamkeit*. GA 29/20, S. 261.

⁶ Berque, *Ecotène*, p. 128.

⁷ Св. Аврелий Августин, *Изповеди*. София, Народна култура, 1993.

литературата почти не съществуват преди Русо през XVIII век. Обратно, в източната поезия духът на пейзажа, попит от реалността, бива възпроизведен в стих. Един и същ витален дух облъхва и хората, и нещата. Важното е да почувстваш и изразиш органическото съответствие между макрокосмоса (природата) и микрокосмоса (човека). Това сливане се проявява и в езика. В европейските езици е възможно да поставиш „аз“ независимо от света, за разлика от японския, например, където самият израз се мени в зависимост от ситуацията и от позицията на аза в нея⁸.

Насама с нещата ние не сме мислеща материя (*res cogitans*) пред околната субстанция (*res extensa*), над която се проектира едностранчиво нашата активност. Ние участваме онтологично в тази релация, както участват и самите неща: влиянието е взаимно. Нашите отношения са по-комплексни отколкото симплистката формула обект/субект. Те са се сложили исторически и затова са се смесили неразделимо. Вещите са допринесли за нашата човешка еволюция, чрез жеста и словото ние сме ги превърнали в съставна част от живота си, наситили сме ги с човечност. Затова се привързваме към тях, докато приматите, ги изоставят след случайната им употреба и никога не са имали истински оръдия. Те нямат нужда от тях; тялото им е достатъчно, докато нашето, неспособно от толкова много гледни точки, става все по-недостатъчно в хода на еволюцията. Ето защо ние имаме нужда от нещата и им поверяваме все по-голяма част от самите нас, като в същото време нашето *медиялно* тяло не спира да расте, разширявайки все повече границите на собствения ни свят.

Така физичното, социалното и менталното са в постоянна интеракция. Природата и културата, сетивата и смисълът, нещата и идеите – всичко се оказва свързано. *Естествената фантастичност*⁹ на някои минерални форми, природни феномени или зоологически видове, които понякога така поразително приличат на изкуство, допълва фантастичността на изкуството, правейки още по-несигурна тънката граница между намерение и случайност. Впрочем, още Псевдо Лонгин пише:

Изкуството е съвършено само тогава, когато изглежда, че е природа, а пък природата на свой ред, сполучва най-много, ако съдържа в себе си скрито изкуство¹⁰.

Може би тъкмо затова природата ни влияе и ни изпраща знаци, които само трябва да дешифрираме. Човекът е свят, човекът е *светът*. Сетивното и символното са едно цяло, вплетени в безспирни съответствия:

Природата е храм; колони живи в хор
поякога шептят — заслушан в тях, човека
сред лес от символи блуждае без пътека...¹¹

⁸ Verque, *Ecoumène*, p. 11.

⁹ Този красив израз и само привиден оксиморон принадлежи на литературния критик и писател Роже Кайоа, който в есетата си търси *симпатията*, която видимо съществува между формите на света и фигурите на човешкото въображение Вж. напр. R. Caillois, *Au cœur du fantastique*. Paris, Gallimard, 1965; *Idem. L'Écriture des pierres*. Genève, Albert Skira, 1970.

¹⁰ Лонгин, *За възвишеното*. София, Наука и изкуство, 1985, XXII, с. 55.

¹¹ Ш. Бодлер, „Съответствия“, Превод П. Симов.